

Posudek disertační práce Lenky Holubové-Mikolášové

Lettrismus – akademická avantgarda

Práce Mgr. Holubové-Mikolášové má za téma problematiku francouzského lettrismu, avantgardního hnutí, jehož vznik spadá do 40. let XX. století, a které tedy nepatří, jak doktorandka konstatuje, ani k historickým avantgardám z doby před první světovou válkou, ani k neoavantgardám, které vznikly až na konci 50. let. V práci je v oddělených částech jednak popsána historie tohoto hnutí, jednak charakterizována tvorba jeho příslušníků. Myslím, že zajímavá je – alespoň z hlediska sociologie kultury - především příslušná historická informace; informace týkající se tvorby je nezbytná především proto, že v ní najdeme vysvětlení někdy kuriózních názvů, kterých lettristé pro označování svých aktivit používali. Dovíme se tak, co má být kladologie, hypergrafie, estapeirismus, afonismus, supertemporalismus, exkoordismus (tak třeba afonismus označuje produkci, při níž recitátor otvírá ústa, špulí rty a gestikuluje, ale nevydá ze sebe ani hlásku). Tato část práce má ovšem podle doktorandčiny slov ukázat zároveň, nakolik byla tvorba lettristů přes zdůrazňovanou originalitu nepůvodní a odvozená a jejich myšlení diletantské. Sám název lettrismus souvisí podle autorky práce s určitou „zavádějící terminologií“: písmeny (lettres) nejsou totiž pro lettristy grafické znaky, nýbrž hlásky. Neplatí to ovšem úplně: v obrazové příloze, která je k práci připojena, jsou právě i „hypergrafické“ výtvořky, které měly představovat cestu, jak obrodit románovou tvorbu sloučením obrazů a nejrozmanitějších druhů písem a znaků. Lettristé tak chtěli překlenout „propast, která vznikla mezi obrazem a slovem“, ale Mgr. Mikolášová v této souvislosti cituje z disertační práce německého autora slova, že to „činili tak naivním, dětinským a pubertálním způsobem, že jejich snahu nelze brát vážně“.

Zakladatelem lettristického hnutí byl nedávno zemřelý Isidore Isou, vl. jm. Joan-Isidor Goldstein, který se narodil roku 1925 v aškenázské rodině žijící v rumunské Moldávii, Ten svůj Manifest lettristické poezie píše už v roce 1942 a ještě v Rumunsku také zakládá avantgardní časopis, který je ovšem zakázán. Do Paříže přichází teprve v srpnu 1945, a vybaven doporučujícím dopisem Ungarettiho, bezúspěšně se snaží přemluvit Gida, Cocteaua a Quneneaua, aby se zasadili za vydání jeho manifestu. To se mu ovšem nakonec podaří, až když na sebe upozorní skandálem: naruší totiž se svými přáteli v divadle Vieux Colombier představení Tzarovy dramatické básně a vynutí si tak, že může po představení přečíst z jeviště vlastní básně a vyložit, v čem jeho lettrismus spočívá. Nakladatelství Gallimarsd pak vydá jeho Úvod k nové poezii a k nové hudbě. (Když autorka mluví o tomto nakladatelství, užívá místo obvyklého spojení „u Gallimarda“ trochu bizarně působícího spojení „v Gallimardovi“, „do Gallimarda“.) Vydána je i jeho autobiografie pod názvem L'agrégation d'un nom et d'un

messie, tedy Seskupení jednoho jména a jednoho mesiáše. Tím mesiášem je samozřejmě Isou sám, který je od mládí přesvědčen o své světodějně úloze. Jeho megalomanií autorka charakterizuje i zmínkou o tom, že si předem připravoval laudatio, které pronese, až mu bude udělena Nobelova cena. V Paříži se hledí prosadit i ostrými útoky na uznávané literáty: na A. Gida a Jeana Paulhana.

Protože lettrismus je podle autorčiných slov „esencí všech vnějších znaků historických avantgard“, patří k charakteristice jeho projevů i zaznamenání různých skandálů. Jejich zosnovateli bývají ovšem někdy spíše ti, kdo se od Isouvy skupiny posléze odtrhli, protože jim její vůdce, který začal dávat přednost evoluci před revolucí, připadal málo radikální. Příímý podíl nemá tak Isou třeba na skandálu v Notre Dame, který spočíval v tom, že během velikonočních obřadů mladík v dominikánském hábitu vylezl na oltář, aby odtud přednesl protikatolickou báseň. (Dost nevhodně v této pasáži působí charakteristika tohoto výstupu jako „nietzschovského“: Nietzschevi by rozhodně podobný skandál byl cizí.) Tento skandál odsoudí i levicové listy, pouze Breton v souvislosti s ním napíše, že o něčem podobném se svými přáteli v mládí snil. O Isouovu aktivitu ostatně Breton projevuje podle vlastních slov „vlídný zájem“, pozve ho k sobě domů a pak do kavárny do kruhu svých přátel, ale setkání nakonec vyústí v nedorozumění..

Lettristé nicméně považovali s výhradami surrealisty stejně jako dadaisty za své předchůdce. Básně složené z čistých souhlásek a samohlásek mají ovšem obdobu i v některých výtvořech dadaistů a Mgr. Mikolášová tak cituje i autora, pro kterého lettrismus představuje „systematizované dada“. Právě touto sytematizací se ovšem Isou snaží zdůvodnit originalitu svého počínání, když prohlašuje, že dadaismu šlo v podstatě o hru se slovy, kdežto lettristé rozbíjejí slova na hlásky.

Už na začátku 50. let začínají být někteří členové lettristické skupiny nespokojení s Isouem, u něhož revoluční radikalismus je nahrazován vírou v evoluci a který se od některých skandálních manifestací distancuje. Tak je tomu třeba i v případě útoku na Chaplina v době, kdy Chaplin, v maccarthyovské Americe pronásledovaný, přijede do Francie a je tu oslavován.

(Tady je trochu nepochopitelné, proč v protichaplinovském prohlášení jméno Charlot Mgr. Mikolášková překládá do češtiny jako Šašek.) Lettristé nespokojení s Isouovým vedením založí odštěpeneckou Lettristickou internacionálu, z níž se později spojením s jinými skupinami stane Situacionistická internacionála, která se posléze rozpadne na část německo-skandinávskou a na část francouzskou. Právě na prohlášení Lettristické internacionály se objevují i jména dvou Čechů, Jana Kotíka a Pravoslava Rady. Pod názvem ultralettrismus

vystupuje také volná skupina umělců zabývajících se v letech 1957 – 1961 experimenty s fónickou poezií i s kreacemi vizuálními; a právě odtud vede určité spojení i k českým experimentátorům, jako byli Hiršal, Grögerová, Kolář a další. Mgr. Mikolášová se zmiňuje i o českém lettrismu, pro který ovšem na rozdíl od lettrismu Isouova nejsou charakteristické básně čistě zvukové (třebaže i ty se objevují ve fonické poezii L. Nováka a P. Váši). Tvorba, kterou doktorandka takto označuje a jejíž největší rozmach spadá do 60. let XX. století, se ovšem řadí spíše ke konkrétní, evidentní či vizuální poezii a představitelé těchto tendencí – Hiršal, Grögerová, Kolář, Novák, Juliš, Burda, Valoch - se inspirovali především konkrétními německého jazykového okruhu. Sepětí s lettrismem zpochybňují i Hiršalova slova, která Mgr. Mikolášová cituje v závěru své práce a v nichž jsou lettristé označeni za „dogmatické pošetilce“.

Pokud jde o skupinu vedenou Isouem, ta se v 60. letech omezuje na vydávání nových manifestů a nejrozmanitějších teorií všeho možného, které měly nahradit také veškerou dosavadní filosofii a vědu. Podle charakteristiky německého autora jde o gigantickou produkci, která hraničí s grafomanií a jejíž nejvýraznějším stylovým prostředkem je univerzální diletantismus. I když Isou vytyčuje jako program „povstání mládeže“, jež by nastolilo „rajskou společnost“, má jít o emancipaci, které se dosáhne jen evoluční, nikoli revoluční cestou. Od meziválečných avantgard, kterým šlo o zpochybnění samotné instituce umění, se Isouův lettrismus odlišuje především tím, že lettristické hnutí se podle charakteristiky Mgr. Mikolášové „akademizuje“ a soustředí se posléze hlavně na získávání uznání a poct.

I když Mgr. Mikolášová zaujímá vcelku k lettrismu postoj dost kritický, je nicméně přesvědčena, že nepřímě ovlivnil také konceptuální umění, happeningy, nové realisty a Fluxus. A jestliže lettristickou tvorbu pokládá za odvozenou a nepůvodní, z této charakteristiky vyjímá přínos v oblasti filmu a vidí určitou spojitost mezi ním a francouzskou „novou vlnou“. Charakteristika Isouova filmu *Traité de bave et d'éternité*, jak ji v této práci najdeme, neposkytuje nicméně v tomto směru svědectví dost přesvědčivé. Isou si ovšem dokázal vynutit, aby jeho film byl promítnut mimo soutěž na festivalu v Cannes, kde Raf Vallone, Curzio Malaparte a Jean Cocteau pro něj pak dokonce narychlo vymysleli „Cenu avantgardních diváků“. Při promítání jiného lettristického filmu se počítalo s tím, že se diváci v hledišti budou bavit a budou v průběhu promítání postávat i u vchodu a před kinem. Scénář počítal i se zásahem policie, a i když k němu nakonec skutečně došlo, není v práci vysvětleno, z jakého důvodu. Zrovna tak chybí i vysvětlení, proč jiný film, v němž se po dobu jedné hodiny na černém pozadí objevují a mizí bílé kruhy, byl „pro údajnou podvratnost“ zakázán

cenzurou. Spíš už si lze domyslet, proč asi mohlo být při kampani, která měla opět prosadit jeho promítání a při níž byly rozšiřovány letáky s textem nadepsaným slovy Dost bylo francouzského filmu, jedenáct lettristů zatčeno kvůli rušení pořádku.

K práci je připojena také obrazová příloha a překlad dokumentů (o účelnosti zařazení některých z nich – jako třeba 16stránkového dost zmateného rozhovoru Sabatiera s Isouem – lze mít jisté pochyby). V textu celé práce se občas vyskytují drobné tiskové chyby (tak třeba „nesmiřitelnost vůči stávající společnost“ m. „společnosti“, „v recipientovy myslí“ (m. recipientově). Ty působí ovšem nepříjemně především ve francouzském resumé, protože by mohly vyvolávat pochyby o autorčině znalosti jazyka: tak když v plurálu substantiva chybí koncové s (auteur m. auteurs), nebo když zájmeno „soi“ je psáno s t na konci, jako kdyby šlo o stejně znějící slovesný tvar, když adjektivum différent je psáno chybně „différend“, když místo „je décrit“ tu čteme „je décriť“ Místo spojení „pars pro toto“, které bylo správně psáno na s. 18, je tu mylně napsáno „pars de toto“. O věcnou chybu z nepozornosti jde, když místo „po návratu Bretona z USA“, jak stojí správně v českém resumé, ve francouzském resumé čteme „après le retour de Breton *aux* USA“. Tady jde nepochybně právě jen o drobné nepozornosti, ale někde se setkáváme s obraty, které by asi pro francouzského čtenáře byly dost zarážející: tak když délka trvání lettristického hnutí se označuje slovy „cette taille nominale“, když „syntetizující čerpání z dílčích pramenů“ se vyjadřuje slovy „en puisant synthétiquement dans les ressources sectorielles“. Jestliže se v českém resumé říká, že „ve výtvarném umění je význam lettrismu. přinejmenším diskutabilní“, ve francouzském resumé tomu odpovídá místo věty „est pour le moins discutable“ málo srozumitelná formulace „n'est pas moins que discutable“. Bizarní větnou konstrukci nacházíme ve formulaci: „Ce chapitre montrera combien l'oeuvre lettriste était peu authentique et dérivée et dont la pensée est dilettante.“

Na tento nedostatek bylo nutno upozornit, ale při jeho posuzování je na místě vzít v úvahu, že si Mgr. Mikolášová věc ztížila tím, že resumé je poměrně dlouhé a jeho věty jsou stylisticky dost složité. Pokud jde o práci samu, jsem přesvědčen, že splňuje podmínky toho, aby mohla být přijata za základ řízení o udělení doktorského titulu.

Doc. Dr. Jiří Pechar